

İNSAN-TAŞ İLİŞKİLERİNİN ÖZET TARİHÇESİ

Yer bilimcilerin, yerkürenin geçmişi hakkında bilgi edinme gereçleri olan taşların toplumsal önemi, ekseriyetle “ekonomik değer” şeklindedir. Bu “ekonomik” yaklaşım, taşların hem dekoratif, hem de uzun ömürlü olmaları nedeniyle son yıllarda artmış ve “ne cinsten olursa olsun yeter ki taş ocağımız olsun” heyecanıyla tüm ülkeyi delik deşik etmiş, ocak açma yarışı başlamıştır. Ankara civarında andezit bulma-işletme çukurları, Denizli’de traverten çıkarma telaşı, Muğla’da ‘kayraktaş’ avının şiddeti bu durumun en iyi örnekleridir. Aslında günümüzden geriye doğru tüm uygarlıklarda taşlar, özellikle karbonatlı kayalar, varolmanın, kalıcı olmanın, insandan sonraki temel maddesi olmuştur. Taşların bu yaygın kullanımı ve kalıcılığı sayesinde, günümüzdeki antik kentler ayakta kalmıştır ve böylece geçmiş dönemler hakkında bilgi elde edinebiliyoruz. Denebilir ki Arkeoloji bilimi varlığını taşlara borçludur.

**Sonay Boyraz
Fatih Uysal
Aytaç Engin**

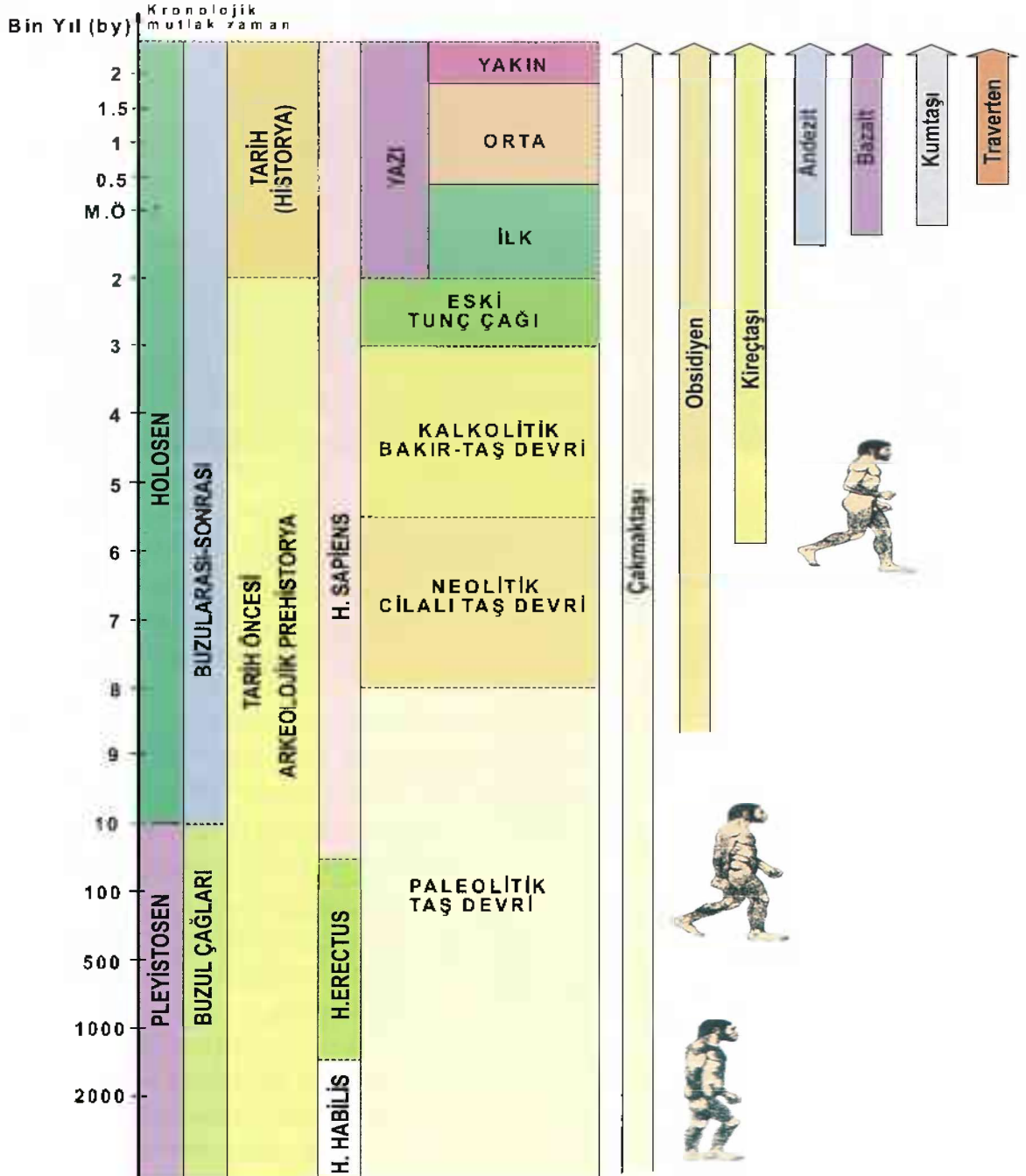
Ankara Üniversitesi
Mühendislik Fakültesi
Jeoloji Mühendisliği Bölümü
Ankara

*boyraz@eng.ankara.edu.tr
uysal@eng.ankara.edu.tr
aytar_engin1706@yahoo.com*

Taşların vazgeçilmezliği ve giderek artan ekonomik değeri, kültürel değerlerinin ikinci planda kalmasına yol açmıştır. En iyimser yaklaşımlarda bile “yapıtaşı”, “hammadde” olmaktan öte değerleri olmamıştır.

Taşların arkeolojik ve ekonomik değerlerine karşılık, kullanılma tarihçeleri, hangi taşın ilk kez ne zaman kullanıldığı, uzmanlar dışında fazla ilgi çekmemiştir. Yerbilimcilerin ilgisini ise hemen hiç çekmemiştir. Rastlanan bilgiler dağınık, çoğu zaman çelişkilidir. Yerbiliminin bu en önemli malzemesinin insanlık tarihindeki yerini öğrenmek için "Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi"(AAMM) mükemmel bir birikim oluşturmaktadır. Çünkü, ilk insan yerleşimleri ve

uygarlıkları Ortadoğu ile Mısır'da görülmüş, en göze çarpanları Anadolu'da yaşamış ve buluntuları bu müzede sergilenmektedir. İnsan-taş ilişkilerinin tarihçesini öğrenmek amacıyla, AAMM'deki sergi malzemesi ile envanter kayıtları incelenerek, kayıtlarda bileşimi belli edilen buluntular ile bunların kullanılma tarihleri beraberce sayılmıştır. Varılmak istenen sonuç hangi çeşit taşın ilk kez ne zaman kullanıldığını ortaya koymaktır. Elde edilen bulgular ile Şekil-1'deki tablo hazırlanmıştır.

Şekil-1. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesindeki buluntulardan hazırlanan zaman tablosu

Tekrar vurgulanması gereken husus Şekil-1'in sadece AAMM'deki malzemeye göre hazırlandığı ve ilgili taşın oluşum yaşının değil, insanlar tarafından ilk kullanılma tarihinin belirtildiğidir. Bununla beraber dünyanın başka yerlerinde daha eski buluntuların olduğuna ilişkin bilgi yoktur.

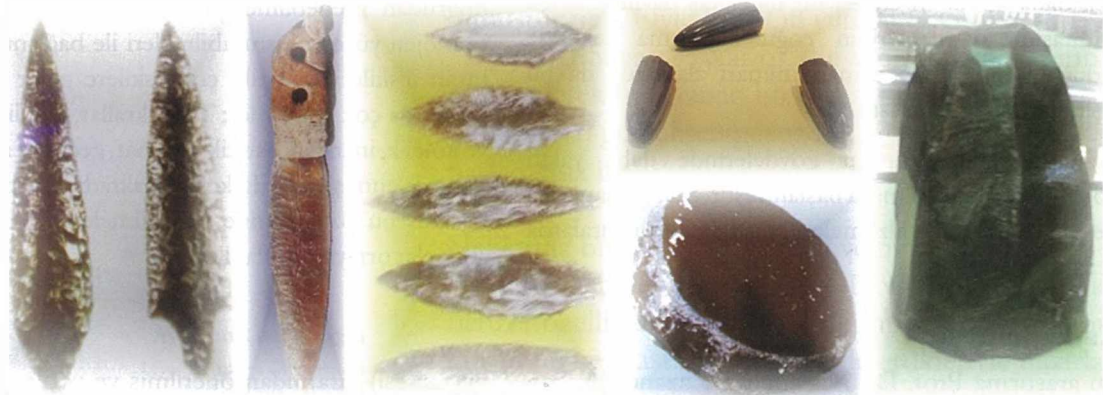
Çakmaktaşı-Obsidiyen

İnsanların ilk kullandığı taşlar silis bileşimli çakmaktaşı ve obsidiyen mineralleridir. El aletleri (örneğin, balta) olarak yararlanılmıştır. İlk medeniyetler Anadolu'da ise de, ilk insan buluntuları Afrika'dadır. Anadolu'daki ilk balta buluntularının en güzel örnekleri Dursunlu-Konya lokalitesine aittir ve 900.000 yıl olarak

yaşlandırılmıştır⁽⁴⁾. Bununla beraber geçmişte el baltaları zaman içinde mızrak ucu, okbaşı ve diğer keskin aletlere dönüşmüştür. İlk zamanlarda kendilerini korumak için bu taşları işleyen insanoğlu, zamanla bunların gizledikleri güzellikleri ortaya çıkararak mücevherat ya da sanatsal objelerin yapımında da kullanmışlardır. Kristal şekli, konkoidal kırılması, parlaklığı ve sertliği ayırtedici özellikleridir. Günümüzde de yarı değerli sütaşları olarak önemlerini sürdürmektedirler. Çakmaktaşı ve obsidiyen dışındaki mineral-taşlar da göreceli yakın zamanlarda (tarihsel dönemlerde) süs eşyası olarak değerlendirilmiştir. Sayı ve çeşitleri günümüze doğru artar.

Çakmaktaşı

Obsidiyen

Kireçtaşı

Kireçtaşları, mineraller dışında, insanlar tarafından kullanılan en eski taşlardır; İlk kullanım zamanı Erken Holosen'e (10000 yıl) kadar uzanmaktadır. Sert ve gösterişli olanları, yerleşik medeniyetlerin başlamasından itibaren çoğunlukla bina gövdeleri, sütun, sütun başları, heykel, kapı ve duvar süslemelerinde kullanılmışlardır. Kireçtaşları, Hellenistik ve Roma döneminde en gözde yapı malzemesi olmuştur. Karbonatlı kayaların Anadolu uygarlıkta bu yaygın kullanımının temel sebebi şüphesiz bol olması ve yerleşim yerlerinin yakın civarlarında bulunmasıdır. Çoğu zaman yerleşim yerleri bu hammaddenin sağlandığı alanlara kurulmuştur. Son yüzyıldan itibaren kimya, endüstri, ziraat ve yine mimari alanlarda kullanımı daha da yaygınlaşmıştır.

Kireçtaşı

Andezit-Bazalt

Andezit ve bazalt türünde olanlar çok sonra kullanılmaya başlayan kayalardır. İşlenmesinin zor ve büyük bloklar elde etmenin güçlüğü, bu gecikmenin temel sebepleridir. Bütün andezit ve bazalt kaya buluntuları heykel ve kabartma duvar süsleri şeklindedir. İlk kullanılmaya başladığı tarihlerden itibaren günümüze doğru kullanımı yaygınlaşan bu volkanik kayalar, aşınma ve iklimle ilgili bozunmalardan daha az etkilendikleri için özellikle mimari alanlarda yaygınca tercih edilenler arasındadır.

Andezit

Bazalt

Kumtaşı-Traverten

Kullanım tarihçeleri volkanik kayalarla beraber ancak çok daha az tercih edilen bir diğer taş da ince taneli kumtaşıdır. Örneklerinin çoğu kabartma şeklinde olduğu gibi, zaman zaman mimari alanlarda da bu taşlardan yararlanılmıştır.

Traverten, bina ve sur gövdelerinde daha yakın dönemlerde kullanılmaya başlanmıştır. Son zamanlarda ise bina kaplama malzemeleri arasında en ön sıralarda yer almaktadır.

Taşların ilk kullanım tarihleri ve kullanılma sıklıkları, doğrudan işlenebilirlik, yani mekanik özelliklerine ve homojen yüzey oluşturmaları ile bağlantılıdır. Taş-insan ilişkilerinin tarihi çok eskilere gider ve geçmiş hakkında çok şey söyler; Tanrı krallar, kölelik, uygarlık ve kölelik, inançlar, estetik ve sanat, geçmişe ait ne varsa hepsi işlenmiş taşlarda korunmaktadır. Yerbilimcilerin taşların bu özelliklerine de eğilmeleri ile daha güzel sonuçlar ortaya konulabilecektir.

Katkı Belirtme

Bu araştırma Prof. Dr. Nizamettin Kazancı (Ankara Üniversitesi) tarafından önerilmiş ve yönlendirilmiştir. Kendisine teşekkür ederiz.

Kaynaklar

(1) Saraç, G., 2001. Anadolu'nun Bilinen En Eski Sakinleri. Mavi Gezegen Popüler Yerbilim Dergisi, Sayı 4, 12-17.